

מוות מוחי - לדעתו של הגרש"ז אויערבאך זצ"ל¹

הרב זוד בן זזון

מבוא

השאלה מהו רגע המוות נידונה רבות בהלכה.² השאלה היא עד מתי אדם מוגדר חי. כלומר, עד מתי נפשו של אדם בקרבו וממתי נפשו פרוחה ממנו, ואיננה עוד. שאלה זו עתיקת יומין היא, והטרידה את הרוצח הראשון במקרא. כך מספר המדרש על קין (מדרש אגדה בראשית (בובר) ד, ט):

'מהו: 'דמי'? מלמד שלא היה קין יודע מהיכן נפשו [של הבל] יוצאת, והיה מפצע בו ומכה אותו באבנים, והיה דמו מתפזר במקומות הרבה'.

בעוד שקין, הרוצח הראשון, לא ידע כיצד לפתור את תעלומת מקום הימצאה של הנפש, וחיפש 'מהיכן' נפשו יוצאת על מנת להרוג את הבל אחיו, כיום, רופאים המבקשים להציל חיי אדם צריכים להידרש לשאלה זו. התשובה רגישה במיוחד שכן היא חורצת חיי אדם, הן ח"ו קיצור חייו של הנפטר אם רגע המוות נקבע מוקדם מדי ומוציאים ממנו איברים בעודנו חי ואז רוצחים אותו, והן מהעבר השני, בקיצור ימיהם של אותם אלו שהיו יכולים ע"י איבריו של זה, להמשיך לחיות במקום למות.

עמדת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל

דעות שונות קיימות בין הפוסקים. יש המצדדים בדעה כי מות הלב, היינו הפסקת הדופק הוא מות האדם, ויש הסבורים כי הפסקת הנשימה היינו מות גזע המוח האחראי לכך היא מות האדם.

1. תודתי העמוקה לרב יואל בן נון, לד"ר מאיר פרנקל, לפרופ' אברהם שטינברג על עזרתם ותרומתם למאמר זה.
2. ללקט מאמרים בנושא ראו: אסיא נג-נד, (1994); ספר זה. סיכום הדעות במאמרו של פרופ' א. שטינברג: 'קביעת רגע המוות - עמדות היסטוריות, רפואיות והלכתיות'. לעיל עמ' 5-12, 177-191.

דעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל היא שמות המוח הוא זה הקובע את מות האדם, וכדי לקבוע את רגע המוות נחוץ להראות שמתו כל תאי המוח.³

פרופ' א' שטיינברג מסביר בהערה כי: 'הטעם לכך הוא מפני שהדבר ידוע כיום באופן ברור שהמוח הוא המפעיל את מרכזי החיים ואחראי על תפקודם. וכן ראייה מהמשנה אהלות' וכו'.⁴

הנימוק לקבוע את המוח כגורם מרכזי, מתבסס על הטיעון: 'שהדבר ידוע כיום באופן ברור שהמוח הוא המפעיל' וכו'. לטיעון זה מובאת ראייה מהמשנה באהלות. כלומר, עיקר הטיעון מתבסס על הסברה והכרת המציאות כפי שהיא ידועה כיום בעולם הרפואי.

המשנה באהלות (א, ו) קובעת:

'אדם אינו מטמא עד שתצא נפשו, ואפילו מגוייד ואפילו גוסס⁵, זוקק לייבום... וכן בהמה וחיה אינן מטמאין עד שתצא נפשם. הותזו ראשיהם, אע"פ שמפרכסים – טמאין, כגון: זנב של לטאה שהיא מפרכת'.⁶

המשנה קובעת שבמקום שאין מוח (ראש), יצאה נפשו גם אם הגוף ממשיך לנוע ולפרכס.

מתוך כך יובן מדוע הגרש"ז זצ"ל סבר שיש צורך לקבוע את מות כל תאי המוח כדי לקבוע מוות, שכן אחר שהגרש"ז נסמך על המשנה, הרי שבדומה למשנה המדברת על התזת הראש, הצריך הגרש"ז זצ"ל מות כל תאי המוח על מנת לקבוע מוות. אליבא דהגרש"ז זצ"ל, צירוף המשנה והסברה מוביל לפתרון התעלומה, נפשו של אדם במוחו היא.⁶

רמות שונות של חיים

על פי זה, מובנת הסוגיה ביומא (פה) לפיה מות האדם נקבע לפי הנשימה. שכן, הנשימה תלויה במוח, וכשמת המוח, בטלה הנשימה. ברם, לאור דעת הגרש"ז זצ"ל שהמוח הוא הקובע את החיים והמוות, שכן הוא המפעיל את מרכזי החיים, יש מקום לדון בדעתו של הגרש"ז זצ"ל עד כמה הכרחי מותם של כל תאי המוח כדי

3. ראו אסיא נג-נד (1994), עמ' 13 ובהערות 1-2.

4. אסיא הנ"ל.

5. הגר"א כותב על מגוייד: שאינו יכול לחיות עוד אינו מטמא – משום דדעתו צלול, ואפילו גוסס שאין דעתו צלול אינו מטמא – משום שיכול עוד לחיות'. כלומר, כשאינו יכול לחיות וכשאין בו דעת, הרי הוא כמת. ובדומה כתב התפא"י (לא): 'וכל הנך, אף שוודאי לא יחיו, עכ"פ בעלי שכל הם, והם בכלל החיים עדיין'.

6. אפשר שיש רמז לדבר בביטויים הידועים: א. פסיק רישיה ולא ימות. ב. בביטוי השגור על אדם המתיר את עצמו למיתה: 'דמו בראשו'.

לקבוע מוות. שכן, יש לומר שאין צורך במוות כל התאים כולם, ויש להבדיל בתוך המוח בין אזורים חיוניים והכרחיים לחיים, שנפשו של אדם תלויה בהם, לבין אזורים שאינם הכרחיים לחיים. כאן יש להגדיר מה הם 'חיים' המדוברים. יש להבדיל בין שלוש רמות חיים אצל האדם: רמה נמוכה של חיים בה יש המשך תפקוד בסיסי גשמי; רמה גבוהה של חיים המאפיינת את שלל הפעילויות שיש לאדם בריא; והרמה שמעבר לכך, וכפי שאפרט.

נראה שיש להגדיר כך את שלוש רמות:

1. הרמה הנמוכה – חלקי המוח האחראים על נשימה, דופק, תפקוד הלב ומערכת כלי הדם.
2. הרמה הגבוהה – חלקי המוח האחראיים על הכרה, רצון עצמי, מחשבה, רגשות ויכולת תכנון קדימה.
3. הרמה שמעבר – כלומר, רקמות מוח שלא יתרמו תרומה משמעותית לרמה הנמוכה או הגבוהה של החיים. אותן הרקמות שניתן לכרות מתוך המוח, והאדם יקום ממיטת חוליו, ויוכל לצאת ולבוא ולהשתתף בשיעורי תורה, ללכת למקום עבודתו ולחזור לתפקוד מלא ושוטף עם רצון עצמי ויכולת צפייה קדימה גם ללא רקמות אלו.

נראה שיש מקום בסברה לומר, שגם הגרש"ז זצ"ל יודה, שאותם חלקים במוח שיתבררו כשייכים לרמה האחרונה, אין צורך להמתין למוותם, ואם יוכח כי כל שאר חלקי המוח מתו (היינו החלקים השייכים לרמות א, ב), הרי אדם זה יוגדר כמת גם אם החלקים הללו ממשיכים לתפקד. ויש לומר, כשם שהגרש"ז זצ"ל פסק על סמך סברה ועל פי המשנה להכריע שהראש הוא איבר החיים ולא הלב, כך ניתן להפעיל את הסברה בתוך הראש עצמו. ואם יוכח מוות מוחי של חלקי המוח המאפשרים חיים של רמות א, ב – די יהא בזה כדי לקבוע מותו של אדם.

מיפוי המוח

בחקר המוח רב הנסתר על הנגלה. הידע הקיים לגבי תחומי האחריות של כל איזור במוח הוא מוגבל, ועשוי להשתנות עם המחקר הרפואי. לפי הידוע, חלקים מצומצמים מאוד במוח אחראיים על הרמה הנמוכה של החיים. חלקים רבים יותר אחראיים על הרמה הגבוהה, ואפשר שישנם חלקים כאלו השייכים לרמה שמעבר.

קליפת המוח אחראית על התפקוד של האדם וניתן להמשיך לחיות גם בלעדי חלקים ממנה, המוח הקטן אף הוא לא חיוני לחיים ופעמים כורתים אותו.⁷ וכן בנוגע למוח הגדול, שניתן לחיות גם בלעדי חלקים ממנו. עם זאת, ישנה כמות הכרחית של מוח שלא ניתן לחיות בהעדרה. לא כל גזע המוח הכרחי לחיים וגם בו

7. המח הקטן (CEREBELLUM) אינו חיוני ברמה הנמוכה, כלומר דופק ונשימה עצמונית, אך כן חיוני ברמת הליכה, שיווי משקל, וייתכן גם רגשות.

יש חלקים שלא חיוניים, שכן עובדה היא שיש מצבים שיש אוטם בגזע המוח, ועדיין אדם נשאר בחיים. גזע המוח מורכב משלושה חלקים. חלקו התחתון הכרחי לחיים ברמה הנמוכה (Medulla).

מועמדים לרמה שמעבר⁸

הגרש"ז זצ"ל עצמו במכתב בר"ח מנחם אב, תשנ"ג⁹, כתב שכדי לקבוע מוות יש צורך להמתין עד אחר מות בלוטת ההיפותלמוס, 'הואיל ואפשר **שחלק חשוב במוח עדיין חי ויכול לתפקד**'. מתוך דבריו ניתן ללמוד שגם הגרש"ז מודה לחילוק שכתבנו. הסיבה שיש להמתין למות ההיפותלמוס היא משום שהגרש"ז זצ"ל סבור שיש להגדירה בתור: 'חלק חשוב במוח'. אמור מעתה, אילו היא היתה מוגדרת בתור חלק שאינו חשוב במוח, אפשר שאף הגרש"ז זצ"ל מודה שאין צורך להמתין למותה.

כדי לקבוע אם בלוטת ההיפותלמוס על פי הידוע כיום נחשבת 'חלק חשוב' או שאינה כזו, יש להקדים כי זוהי בלוטת הפרשה של הורמונים, המפקחים על בלוטות אחרות בגוף. כאשר המצב כיום הוא שגם בהעדר בלוטה זו, ניתן לתת את החומרים שהיא מפרשה לאדם, והאדם יוכל לחיות גם בלעדיה. לכן יתכן, שמה שהגרש"ז זצ"ל הגדיר אותה 'כחלק חשוב' הוא טרם השימוש בתרופות המחליפות את ההיפותלמוס.

מאידך גיסא, ההיפותלמוס הינה חלק מובהק מרקמת המוח, והתאים שמרכיבים אותה הם תאי עצב כמו שיש במח. להיפותלמוס מספר חלקים, שמשמשים במספר תפקידים. אכן הוא משמש חלק מרכזי בשליטה על הפרשת הורמונים, אך הוא מהווה מרכיב חשוב במספר מערכות חיוניות עצביות, כמו: ויסות לחץ דם, חום הגוף, כמות הנוזלים בגוף ועוד. כמו כן הוא מהווה חלק מהמערכת הלימפית, שאחראית על ההתנהגות של האדם ועל רגשותיו. הפרעות התנהגות יכולות למנוע מאדם תפקוד יומיומי! זאת ועוד, לגבי הטענה שבלוטת ההיפותלמוס ניתנת להחלפה לפחות באופן חלקי ע"י הורמונים מבחוץ, ולכן ניתן לחלק בינה לבין חלקי מח אחרים, יש מקום לדון שוב: האם סברה זו אכן ניתנת להיאמר? גם את הפיקוד המוחי על מערכת הנשימה ניתן להחליף: זה מה שעושה מכונת ההנשמה, הנותנת לחולה מספר נשימות קבוע בנפח קבוע לפי צרכו, וכך ניתן לוודא שהוא "נושם". האם בגלל זה נגדיר את האזור בגזע המוח האחראי על הנשימה כ"לא חשוב"? הרי ברור שחשוב לנו התפקוד **העצמוני** ולא המלאכותי. יש מקום לומר, כי העובדה שניתן להחליף באופן מסוים את תפקוד ההיפותלמוס ע"י תרופות לא בהכרח מהווה צד בדיון זה.

ה' יתברך הוא יצילנו משגיאות.

8. פסקה זו, נכתבה בעזרתם של פרופ' א' שטינברג וד"ר מ' פרנקל, להם התודה.

9. ראו ספר אסיא ט, (2004), עמ' 385-383. לעיל עמ' 239-241.